

אמנות ואדריכלות בירושלים
ובארץ ישראל בתקופת בית שני

מבחר מאמרים לזכרו של אהוד נצר

אריאל

כתב עת לידועת
ארץ ישראל

201-200

שנה שלושים ואחת
דצמבר 2012 / כסלו תשע"ג

החוברת רואה אור בסיוע
רשות שמורות הטבע והגנים הלאומיים

עריכה לשונית: אלי שילר
ייעוץ מדעי: ד"ר גבריאל ברקאי
מתווה גרפי ובחירת התמונות: אלי שילר
עיצוב וביצוע גרפי: חנה עטיה

הוצאת ספרים אריאל

ת.ד. 3328, ירושלים 91033 טל: 02-6434540 פקס: 02-6436164
<http://www.arielp.co.il> e-mail: elysch@netvision.net.il

© 2012 כל הזכויות שמורות להוצאת אריאל, ת.ד. 3328, ירושלים.
אין להעתיק מפרסום זה, לרבות תמונות, איורים או קטעים בשום צורה שהיא
(לרבות תדפיסים לצרכים פנימיים), ללא אישור בכתב מהמוציאים לאור.

אמנות ואדריכלות בירושלים ובארץ ישראל בתקופת בית שני

ערכו: אלי שילר וגבריאל ברקאי

מבחר מאמרים לזכרו של אהוד נצר

הוצאת ספרים אריאל, ירושלים

רשימת המשתתפים

פרופ' אהוד נצר ז"ל

חוקר הבנייה ההרודיאנית ומגלה קברו של הורדוס בהרודיון

רחל צ'אצ'י, יעקב קלמן, רועי פורת, ירושלים

ארכאולוגים, חוקרי הרודיון ואנשי צוותו של אהוד ז"ל

ד"ר אורן גוטפלד, ירושלים
ממונה על חפירות הרודיון.

החוג לארכאולוגיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים

ד"ר זאב משל, גבעתיים

החוג לארכאולוגיה, אוניברסיטת תל אביב (בגמלאות)

פרופ' דן בהט, מבשרת ציון
אוניברסיטת טורנטו, קנדה

ד"ר אורית פלג-ברקת, ירושלים

החוג לארכאולוגיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים

פרופ' יורם צפריר, ירושלים

החוג לארכאולוגיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים (בגמלאות)

ד"ר סילביה רוזנברג, ירושלים

האגף לארכאולוגיה במוזיאון ישראל

דוד מבורך, ירושלים

האגף לארכאולוגיה במוזיאון ישראל

פרופ' רינה טלגם, תל אביב

החוג לתולדות האמנות, האוניברסיטה העברית, ירושלים

ד"ר רחל ברקאי, ירושלים

אוצרת במחלקת המטבע במוזיאון בנק ישראל ומרצה לנומיסמטיקה

ד"ר גרשון נראל, מושב יד השמונה
היסטוריון של הנצרות הקדומה

אלדד הדר, רוחמה
איש ידיעת הארץ

ד"ר גיא שטיבל, ירושלים
ארכאולוג חופר ומרצה לארכאולוגיה

פרופ' זהר עמר, נוה צוף
המחלקה ללימודי ארץ ישראל
וארכאולוגיה, אוניברסיטת בר אילן,
רמת גן

ד"ר דוד אילוז, תל אביב
החוג לביולוגיה ולמדעי החיים,
אוניברסיטת בר אילן

ד"ר דוד עמית, ירושלים
ארכאולוג, רשות העתיקות

אבנר אקר, מודיעין
סטודנט בחוג לארכאולוגיה, האוניברסיטה
העברית, ירושלים

ד"ר יעל נצר, תל אביב
חוקרת באוניברסיטת בן גוריון, באר שבע
ותלמידה בחוג למו"לות

ד"ר גבריאל ברקאי, ירושלים
ארכאולוג, אוניברסיטת בר אילן. אחראי
על מפעל הסינון של ממצאי הר הבית

אלי שילר, ירושלים
הוצאת ספרים אריאל

הגהות:

ד"ר שמעון אביבי, כפר סבא
ד"ר עמנואל בן נאה, ירושלים
ד"ר נילי גרייצר, תל אביב

תוכן עניינים

5	הקדמה
10	אהוד נצר, יעקב קלמן, רועי פורת ורחל צ'אצ'י / קברו של הורדוס והתיאטרון המלכותי בהרודיון
27	רועי פורת, יעקב קלמן ורחל צ'אצ'י / הקמת 'ההר המלאכותי' כמצבת נצח להורדוס בהרודיון
33	יעקב קלמן, רחל צ'אצ'י, אורן גוטפלד ורועי פורת / חידושים ועידכונים מהחפירות האחרונות בהרודיון (2010-2012)
41	רועי פורת / אהוד נצר – חוקר הרודיון, מורה, חבר ושותף
45	אלי שילר / הורדוס במוזיאון ישראל בתערוכה המוקדשת לאהוד נצר – ראיון עם דוד מבורך וסילביה רוזנברג, אוצרי התערוכה
49	זאב משל / קורות חיים ותרומה מדעית
53	דן בהט / חוקר הבנייה והאדריכלות ההרודיאנית
63	אהוד נצר / התפתחות מפעלי הבנייה של הורדוס
71	אורית פלג-ברקת / העיטור האדריכלי בשלהי ימי בית שני
87	יורם צפריר / דגם ירושלים בימי הבית השני במוזיאון ישראל, יוצריו ועיצובו
115	אורית פלג-ברקת / העיטור האדריכלי בהרודיון
125	סילביה רוזנברג / עיטורי הקיר בארמונות הורדוס
142	רינה טלגם ואורית פלג-ברקת / רצפות הפסיפס בימי הורדוס
149	רחל ברקאי / מטבעות המלך הורדוס

153	אלי שולר בהשתתפות אלדר דרר / הורדוס במסורת הנוצרית גרשון נראל / נספח: ה'הורדוסיים' ו'שאר הורדוס' במסורת הנוצרית (155) אלי שולר בהשתתפות אלדר דרר / רצח התינוקות התמימים וביטויים באמנות (157) אלי שולר / הבריחה למצרים (167)
169	גיא שטיבל / 'בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה' – אודות זהות ומרחב במצדה של ימי המרד הגדול
179	זהר עמור ודוד אילוז / האפרסמון מיריחו ומעין גדי ושימושיו הרפואיים
187	זאב משל / לא הורדוס אלא אנטיפטר אביו הוא שהחל בבניית מצדה
198	אבנר אקר / כתובת הומרית בהרודיון
201	דוד עמית / על קוצו של יו"ד – שתי הערות והארות על זוטות בשניים ממפעליו של אהוד נצר, מראשית דרכו המדעית ומאחריתה
207	אהוד נצר / ארמון שונית הסלע בקיסריה
215	יעל נצר ורועי פורת / אחרית דבר: על דרכו ואישיותו המיוחדת של אהוד והארכיון שהותיר אחריו

אירוע שלא התרחש בימי החורף. לפי המסורת המופיעה בספרי הבשורה נראה, כי תאריך הלידה איננו מאוחר לשנת 4 לפסה"נ, לפני חודש מרס, כאשר הורדוס היה כבר על ערש דווי. לפי המקדימים היה תאריך הלידה בשנת 5 או 6 לפסה"נ (בהתאם להחלטתו של הורדוס להרוג כל ילד עד גיל שנתיים), אולם במקרה זה הגעתם של המגושים מן המזרח הייתה מאוחרת בכמה שנים. החלטתם של מרים ויוסף לחזור ממצרים לגליל ולא ליהודה (שהייתה בשליטתו של ארכלאוס), נבעה אולי מחששם מפני רצח יהודי ירושלים שהתרחש בעקבות המהומות של חג הפסח באפריל 4 לפסה"נ, עליהן מספר יוסף בן מתתיהו. הורדוס מתואר בספרות הנוצרית כאדם אכזר וצמא דם. ביצירות אמנות הוא מתואר בדרך כלל כאדם חמור סבר וגדול מידות בגיל מתקדם, עם שיער עבות וזקן שחור, עוטה בגדי מלכות, נושא שרביט וכתר על ראשו ויושב על כס מלכות.

נספח

ה'הורדוסיים' ו'שֵׁאוֹר הוֹרְדוֹס' במסורת הנוצרית

גרשון נראל

ה'הורדוסיים' או 'אנשי הורדוס' ('Herodians') מוזכרים בברית החדשה מבלי להביא פרטים אודותם, אך מתוך ההקשר ניתן להבין שמדובר בחוגים שתמכו בשלטון בית הורדוס. הם היו תלויים בהורדוס ובצאצאיו, ולא בחלו בשום אמצעי לבסס את שלטונם. הם מוצגים בברית החדשה באור שלילי ביותר, לצד הפרושים שרדפו את ישוע.¹

'שֵׁאוֹר הוֹרְדוֹס' (Leaven [Yeast] of Herod; fermentum Herodis) הוא ביטוי יחידאי בברית החדשה, המופיע רק פעם אחת בדברי ישוע אל תלמידיו: "ראו הישמרו לכם משֵׁאוֹר הפרושים ומשֵׁאוֹר הוֹרְדוֹס".² אנו גם מוצאים תרגומים אחרים לביטוי זה, כגון: 'חמץ הוֹרְדוֹס', 'השמרים של המלך הוֹרְדוֹס' ואפילו 'השומרים של המלך הוֹרְדוֹס'!

במהלך הדורות הביאו הנוצרים פרשנויות רבות לביטוי זה. גם כיום ניתן למצוא לכך מגוון הסברים, מהם מפתיעים ביותר. בין היתר מודגשת המשמעות החברתית, הפוליטית, המוסרית והתיאולוגית למונח, מבלי להתייחס יתר על המידה לשושלת ההיסטורית בזיהויים של ההורדוסים השונים וצאצאיהם. עצם הסמליות הדמונית סביב השם הורדוס היא שעומדת אפוא במוקד ההתעניינות, תוך הבאת העובדות ההיסטוריות רק למטרות דתיות – בעיקר כך בנצרות הפרוטסטנטית.

'שָׁאוֹר' ו'הוֹרְדוֹס' כהתגלמות הרוע

אזהרת ישוע להתרחק מ'שָׁאוֹר הוֹרְדוֹס' מותירה כר נרחב לפרשנויות ולדימויים באשר לסמליות של המחמצת שגורמת לתסיסת הבצק ולתפיחתו. כפי שעיסת השָׁאוֹר החמוצה, שאיננה אלא סוג של שמרים, מתפשטת במהירות בבצק רגיל ומחמיצה את כולו, כך גם מתפשט הרוע בסביבתו. בנצרות מצביעים כמעט ללא יוצא מהכלל על כך שהשָׁאוֹר הוא סמל להשפעות הרסניות, המשתלטות מטבען במהירות, בדומה לשמרים בבצק.

לפנינו, אפוא, שילוב מיוחד של שתי מלים בעלות מטען והקשרים הרי אסון. הצירוף הנדיר בין 'שָׁאוֹר' ל'הוֹרְדוֹס' יוצר, כמעט ללא סייג, סמל של משהו מסוכן הנקשר למאפיינים מרושעים בהתנהגותם של בני אדם. ה'שָׁאוֹר' הוא בגדר דוגמה ומשל, בדומה ל'הוֹרְדוֹס' שהיה לסמל הרוע. בסמליות המשולבת ביניהם מבוטאות הן תכונות אישיות של הפרט והן מאפיינים של קבוצות, קהילות וחברות שלמות. תמצית המסר של 'שָׁאוֹר הוֹרְדוֹס' היא רוע, אכזריות ומוות, המשתקפים בשלבים שונים של רעיונות ומעשים שסופם חורבן. מאחר שהם מובילים לאסון, חובה להתריע על כך מראש ולהתרחק מהם. למעשה כל הפרשנויות הן בגדר תוכחה חמורה להיזהר מכל מה שנראה כמתקשר ל'שָׁאוֹר הוֹרְדוֹס'. זהו אפוא שם נרדף לארס ולהרס שעלולים לפגוע בכל מי שבא אתו במגע.

'הוֹרְדוֹס הַשׁוֹעַל' והתרופה ל'שָׁאוֹר הוֹרְדוֹס'

ביטויים כמו 'שָׁאוֹר הוֹרְדוֹס', 'חֶמֶץ הוֹרְדוֹס', 'מַחֲלַת הוֹרְדוֹס' ואף 'הַרְוִדְיָאֲנִיזִם' מופיעים לעתים קרובות בפרשנות הנוצרית העכשווית. הם נקשרים למושג נוסף: 'הוֹרְדוֹס הַשׁוֹעַל', שכן ישוע עצמו כינה את הוֹרְדוֹס (אנטיפס) "השועל הזה".³ בשעה שישוע הציג את הוֹרְדוֹס כשועל, כנוכל וכשפל חסר רחמים, הוא גם אמר על עצמו שהוא, המשיח, "מַגְרֵשׁ שָׂדִים ופועל רפואות" לטובת בני אדם. כך אפוא נוצר ניגוד תהומי בין השניים, כמו בין אור לחושך. התיאולוגים הנוצרים מצביעים על ההתנגשות העזה בין שני עולמות – העולם השטני של הוֹרְדוֹס מול העולם האלוהי של ישוע. יוצא, אפוא, שבה בעת שהוֹרְדוֹס ניצל את כוחו, רשעותו ויצריו השטניים להשליט רוע וחטא בארץ, הופיע המשיח והביא לעולם אמת וצדקה. לסיכום, הפרשנים מציעים ריפוי לתחלואים הרבים של שָׁאוֹר הוֹרְדוֹס במסר של דברי ישוע באבנגליונים – הרחק מה'שָׁאוֹר' של הוֹרְדוֹס ה'שׁוֹעַל'.⁴

הערות

1. מתי כב, טז; מרק' ג, ו; יב, יג.
2. מרק', ח, טו.
3. לוק', יג, לב.
4. מתי, טז, כה.